

Перспективи становлення політичної філософії

Олексій Титаренко,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри

політичної аналітики та прогнозування

Національної академії державного управління

при Президентові України

Головним мотивом для написання статті стали проблеми, пов'язані з неоднозначністю суспільно-політичних трансформацій, які відбуваються в Україні протягом останніх десятиліть, та актуалізованою необхідністю розвитку політичної метатеорії в межах політичної філософії, основними завданнями якої постають систематизація, узагальнення і дослідження політичної реальності сьогодення.

Наше майбутнє залежить від рішень, які приймаються сьогодні, а наше сьогодення є результатом рішень, котрі приймалися вчора. Підсумком сьогоденішньої політики постає сума рішень, які характеризують панівне економічне вчення та концептуальну систему, включаючи цінності, які втілюються у відповідні трансформації в соціальній і політичній системі. Д. Харві влучно зазначає: „Для того, щоби будь-яке економічне вчення стало домінуючим, воно має оформитися в концептуальну систему, досить розвинену, щоби апелювати до нашої інтуїції й інстинктів, наших цінностей і бажань, а також співвідноситися з можливостями, що відкриваються в межах існуючої соціальної системи. У випадку успіху така система стає частиною загального „здорового глузду”, і ми перестаємо брати під сумнів її постулати” [6, с. 15].

Формування системи уявлень, які належать до досить розмитого поняття „здорового глузду”, який, у свою чергу, визначає політичні симпатії загалу, саме по собі заслуговує ретельного дослідження. Отже постає важливе питання: чиї інтереси відображають перетворення, трансформації та реформи, які відбуваються в політичній реальності сьогодення? І саме ця неясність спонукає до певних роздумів.

Відтак метою статі є постановка деяких проблемних питань, актуальних в сучасному політичному дискурсі, та спроба піддати

їх філософській рефлексії, виокремивши прогностичний аспект перетворень, які характеризують нинішні соціально-політичні процеси.

Політологи, соціологи, а іноді й політики з дивовижною легкістю ставлять діагнози нашому суспільству, намагаються з'ясувати причини появи гострих проблем і навіть пропонувати рекомендації. Робиться це зазвичай поверхово: компетентність переважно імітується. Для впливу на громадську думку та на „здоровий глузд” цього, можливо, й достатньо, але для обґрунтування суспільних перетворень – ажніяк.

Аналіз і прогностика стають нині буденною справою публіцистів, політиків, представників різних галузей знання. І в більшості таких прогнозів неважко помітити ідеологічно-політичний компонент: оракули пропонують дуже суперечливі висновки.

Інтенсивна трансформація суспільних інститутів, динамічна зміна соціального, культурного середовища, їх нестабільність обумовлюють складність прогностичних досліджень. Об'єктивна необхідність модернізації чинної системи, пов'язана зі зміною характеру її функціонування, змушує вдаватися до пошуку нових теоретичних підходів, до розв'язання цілої низки проблем. Серед них:

- історичний детермінізм, пошук нових форм детермінізму при дослідженні об'єктів з новими системно-структурними характеристиками;
- необхідність зміни категоріального каркасу детерміністичних природничо-наукових концепцій, на яких ґрунтується прогностика, структури теоретичних побудов, ідеалів і норм наукового дослідження;
- природа соціально-економічної кризи і шляхи її подолання (криза як складова будь-яких змін, можливість безкризового розвитку суспільства тощо);
- критерії та цілі соціального прогресу (якими є об'єктивні критерії такого прогресу);
- можливість довгострокового соціального прогнозування і програмування взагалі;
- можливість коеволюції (погодженого розвитку) природи й суспільства тощо.

Дослідженню зазначених проблем останнім часом приділяється чимало уваги. Вони висвітлюються, зокрема, в працях В. Горбатенка, А. Коваленка, Є. Макаренка, М. Рижкова, В. Ребкала, Ф. Рудича, С. Телешуна та багатьох інших.

Позитивно оцінюючи результати цих досліджень, все ж зазначимо, що в цілому системне осмислення складної, об'ємної та багатоаспектної проблеми становлення й розвитку політичної філософії явно недостатнє – на відміну від англо-американської традиції дослідження політичного, розвинутого в працях І. Берліна, В. Тернера, А. Тудена, М. Шварца, або навіть російських дослідників політичної теорії – Т. Алексеевої, І.

Бестужева-Лади, К. Гаджієва, І. Василенко.

На думку методолога-прогностика І. Бестужева-Лади, кожна наука має триєдину функцію-опис (аналіз), пояснення (діагноз) і прогнозування (прогноз). Правда, на практиці ці функції в різних науках розвинені не однаково, причому прогностична, як правило, набагато слабкіша діагностичної й особливо аналітичної, а нерідко вона взагалі перебуває в зародковому стані. Але штучно розірвати цю триєдність неможливо, і наука, зведена тільки до аналізу чи діагнозу досліджуваних явищ, виявляється, по суті, неповноцінною [2, с. 9].

Отже без звернення до філософської методології, яка може гармонійно поєднати усі ці три функції, пізнання політичної дійсності буде неповним.

Пізнання – це рух думки до нового результату. Сам процес пояснення і пізнання неминуче має виходити за межі існуючих теоретичних уявлень, тим самим створюючи умови для появи нових теорій і теоретичного знання, спроможного скерувати суспільні перетворення в напрямі, що відповідає очікуванам суспільством цілям. Саме звернення до філософської методології при пізнанні політичного дозволить зрозуміти суть духовних, ціннісних та моральних проблем, актуальних для нашого суспільства, а відтак і спрямовувати перетворення і програмувати зміни.

Зазначимо, що в публічному дискурсі все менше уваги приділяється таким поняттям, як моральність, справедливість, рівність, не кажучи вже про соціальну справедливість або соціальну рівність. Відбувається поступове знецінення понять, які традиційно відносять до моралі. Моральний бік суспільних проблем опиняється на узбіччі публічного дискурсу. Це не тільки симптомами кризи – це характеризує нинішні суспільні трансформації. Якщо не осмислюється те, що відбувається, то не виникає й теорії, спроможної пояснити суть процесів. Теорія повинна виникати паралельно з розвитком реальності, і саме на цій основі має будуватися стратегія перетворень. На жаль, керуватися винятково „здоровим глуздом” явно небезпечно. За браком адекватної теорії забезпечити соціальне прогнозування і програмування взагалі неможливо. Х. Девід: „Планування і контроль зазнають критики як перешкоди на шляху встановлення свободи. Свобода підприємництва і приватної власності оголошуються основними умовами свободи. Вважається, що жодне суспільство, побудоване на інших принципах, не заслуговує називатися вільним. Свобода, забезпечена законами, оголошується несвободою. Правосуддя, свобода і благополуччя, забезпечені такою свободою, часто можуть бути лише замаскованим рабством. Ідея свободи зводиться, таким чином, просто до свободи підприємництва, що означає повноту свободи для тих, чий дохід, вільний час і безпека не потребують захисту, і лише часткову свободу для людей, що марно прагнуть за допомогою дарованих їм демократією прав домогтися захисту від дій власників. Але тоді, як це звичайно трапляється, єдиним способом реалізації ліберальної

утопії залишається саме застосування влади, сили, авторитаризму" [5, с. 53 - 54]. Можливо, саме через схильність до такого неолібералізму наших керманічів у нашій країні не існує як короткострокових, так і довгострокових нормативних прогнозів соціального розвитку, які б, на відміну від дескриптивних пошукових чи оціночних прогнозів, були б містками в майбутнє і визначали й програмували характер і напрями змін. Мета як соціального, так і політичного нормативного прогнозу полягає у визначенні кроків, дій, рішень, необхідних для реалізації бажаного запланованого майбутнього, спираючись на реальні дані про об'єкт управління.

Здобути об'єктивну інформацію про стан політичної системи – це вже непроста дослідницька проблема. Маємо потребу у фахівцях з практичного політичного аналізу, політичної аналітики тощо. Їх завдання – здійснювати на високому рівні аналіз макро- та мікрорівня політики, політичної ситуації, виявляти системи прихованих інтересів політичних акторів, які часто маскують власні інтереси під державні.

Перед філософською методологією дослідження політичного постає і ще низка завдань: чи можна розбудовувати демократичну державу без реальної відкритості і публічності влади, без інформації про бізнес та приховані економічні інтереси ключових політичних акторів і політичної верхівки в цілому? На жаль, побудова політичної теорії без реальної інформації про суть процесів теж є теорією, до того ж утопічною. Демократія – це складна система взаємодії політичної, економічної і юридичної підсистем, яка обумовлюється не ситуаційними потребами та інтересами, якими б важливими вони не здавалися, а загальними універсальними принципами, в основі яких лежать ґрунтовні знання про закони, закономірності, універсальні принципи політичної теорії.

Розбудова демократичного суспільства без відповідної теоретичної бази, що враховує національну специфіку, може перетворитись на мавпування, імітацію демократій. Її неможливо здійснити без теоретико-методологічного обґрунтування цього процесу.

Поворот досліджень політики саме в бік політичної філософії не означає, що традиційний інтерес до політології зникає. Скоріше йдеться про те, що цей поворот тягне за собою серйозну методологічну перебудову всього політичного пізнання. Мова не тільки про заміну панівних на попередньому етапі наукових парадигм, а, перш за все, про надання нового статусу методології, яка досліджує політику. Критичне осмислення методологічної кризи в політичній науці й повернення до політичної філософії дозволили поставити методологічну проблематику в площину вирішення питання про суть політичного. Методологія виявилася не тільки інструментом конструювання наукових понять, але й самого політичного світу. У цьому сенсі політична філософія перетворюється на універсальну методологію пізнання політичного. (До речі, в англо-американській традиції популярний у нас термін „політологія” практично не вживається,

а зміст політичної філософії і політичної науки у розумінні різних вчених має різне наповнення, але при збереженні їх окремого статусу).

Можемо виокремити шість, на нашу думку, основних характеристик політичної науки, що відрізняють її від політичної філософії.

Політична наука зорієнтована на факт, на те, що може бути описане емпірично. На відміну від політичної філософії, цей напрям політичного знання, як правило, не намагається знайти відповідь на питання: чому так відбувається? Поза сферою її інтересів залишаються й політичні цінності. Вона описує явище, але не дає йому нормативної оцінки.

Політична наука розглядає реальність як процес. Це так само обмежує сферу дослідження, знімаючи, по суті, питання про наслідки. Звернення до аналізу загальних взаємозв'язків політичного життя підмінюється увагою до видимих політичних дій. Для політичної науки найважливішим є виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Причому розглядаються як прогностичні зв'язки, так і зв'язки, що пропонуються. Але вони завжди виводяться з того, що існує в політичній реальності. Іншими словами, минуле, сьогодення і майбутнє зводяться до розширеного сьогодення.

Сучасна політична наука замінює епістемологічне знання аналізом переконань і вірувань.

Починаючи з 1940-х років, політична наука звернулася до сфери методології, нерідко сприймаючи її як самоціль. І хоча це додало їй певної філософічності, питання політичного буття все ж лишилися поза її компетенцією.

Політична наука ґрунтується переважно на ймовірнісному підході до визначення результатів дій.

В цілому, особливо в США, політична наука, як і раніше, має переважно прикладний характер [1, с. 23 - 24].

Таким чином, політична наука заміняє знання думкою, онтологію – політичним процесом, а раціональні основи людської діяльності – результатами. Принципи, що обґрунтовують політичне існування, буття і свідомість, людські цінності і якості, етичні основи людського буття, сутність політичних явищ і процесів, залишаються ніби „за кадром”. Але очевидно, що абстрактної науки про політику бути не може. Смислу їй надає саме наявна система цінностей. Цінності пронизують всі сфери політичного знання.

Для дослідника політичної сфери наразі постає багато проблемних питань, які потребують рефлексії і вирішення на рівні політичної філософії. Ці явища можуть бути й новими. Питання, чому суспільно-політичні реформи, спрямовані на розбудову демократичної соціальної держави з відкритим публічним управлінням, виявилися неефективними, а в деяких випадках майже повністю безрезультативними, набуває зовсім іншого значення, якщо його розглядати крізь ціннісно-моральний аспект. Наприклад, таке явище, як політична корупція, є для нашої політики ще досить новим, теоретично не дослідженим, але вкрай цікавим з огляду на

його вплив на характер політичних відносин в нашому суспільстві. Це явище створює умови для встановлення контролю економічної влади над владою політичною, перетворює партії на вигідні бізнес-проекти, які дозволяють ефективніше реалізовувати бізнес-інтереси, використовувати державу як інструмент примноження політичною елітою капіталу та його захисту.

Цікава в цьому контексті думка О. П'ятигорського, дослідника філософської проблематики політики про людиновимірність суспільно-політичних явищ: „Я хочу перейти до іншого моменту суб'єкта політичної рефлексії. Цей момент я б назвав простим словом – воля. Виходить, ми переходимо від епістемології до психології, від мислення до психіки, а ще точніше – від змісту рефлексії свідомості до станів свідомості. Говорити про політика, говорити про політичну рефлексію, говорити про політичну дію, повністю виключивши момент волі, – це нісенітниця. Тому що сам предмет політики припускає, що будь-яка дія, будь-який акт мислення, на жаль, будь-який фізичний акт є *par excellence* – актом чистієї волі. Дуже важливо – „чистіє”. Ви ще не встановили, „чистіє” саме? Чи самі ви пішли добровольцем на війну, чи вас хтось послав на війну?” [3, с. 21]. Під таким кутом зору корупція видається багаторівневим явищем, яке, з одного боку, об'єктивно існує в суспільстві та політиці, явищем, яке має частково економічне підґрунтя, а з іншого – є особистісним, бо за кожним конкретним проявом корупції стоїть людина та її вибір, воля, вчинок. Зрозуміти (пізнати) ці поняття поза простором філософії, етики і психології, не звертаючись до методології філософії, неможливо.

З великою часткою вірогідності можна стверджувати, що трансформації та політичні реформи, які проводяться політичною елітою, є актом політичної волі і свідомо спрямовані насамперед на концентрацію доходу і багатства в руках класу, якому і належить фактична влада, і представники якого, змінюючи кольори політичних таборів, продовжують залишатися в політиці. Саме вони й творять ту реальну політику, яка не дозволяє приймати закони, що можуть обмежити їх прибутки й доходи. Мета цього політичного класу фокусується навколо створення такого державного апарату, який дозволить забезпечити умови для нагромадження і концентрації капіталу у його руках. Місія такої політики полягає у створенні умов, які не допустять втрати нагромадженого й забезпечать примноження капіталу, зберігаючи відчуження переважної більшості населення країни від багатства і зростання реальних доходів.

На основі вищевикладеного можемо констатувати, що сучасний стан нашої держави є результатом політичної дії ключових політичних акторів, який втілюється в реальність у вигляді побудови українського варіанта неоліберальної держави з прогнозованим відновленням класової структури суспільства з усіма його проблемами і наслідками. Провідником цієї політики є сучасна українська „політична еліта”, яка створила умови

для акумуляції величезних особистих капіталів внаслідок злиття бізнесу і політики. Вона контролює цілі сегменти економіки. Внаслідок цього бізнес має величезний вплив на політичні рішення, фактично контролює владу і готується передавати її у спадщину, чому, як не дивно це звучить, сприяє характер деяких політичних реформ в нашій державі.

Те, що у нас не осмислюються політичні процеси на основі методології політичної філософії, яка є частиною загальної філософії і формує базові поняття й систему знань в залежності від гносеологічних, онтологічних і антропологічних установок і принципів філософії, призведе (з високою часткою вірогідності) до формування суспільства, в якому може бути втрачена частина базових загальнолюдських цінностей.

Підсумовуючи екскурс в деякі проблеми сучасної політики, варто зупинитися на формулюванні предмета і завдань політичної філософії на сучасному етапі, враховуючи наступні її функції:

- теоретико-методологічну, що впливає на формування політології, законотворчість, конституційний та демократичний процеси, вивчення світового досвіду, зіставлення з ним нагромадженого теоретичного матеріалу, що сприяє формуванню нових політичних ідей і принципів;

- критико-аналітичну, що припускає теоретичне й філософське осмислення політичних процесів, аналіз фундаментальних основ політики, дослідження універсальних законів і принципів політики і влади, їх інституціональних та міфологічних форм, людського виміру політики, філософського змісту основних політичних концепцій, аналіз політичних відносин, аналіз влади як такої, етичних і ціннісних складових політики, виявлення найбільш гострих політичних суперечностей, частково використовуючи досвід практичного політичного аналізу;

- прогностично-програмуючу, спрямовану на формулювання альтернативних цілей політичного розвитку як в цілому, так і в конкретній політичній ситуації, програмування суспільних змін, визначення пріоритетів розвитку, підготовку до викликів сучасності, зміни політичного курсу в якісно новому напрямі;

- просвітницько-виховну, що дозволить сформувати загальну картину світу політики, виявити духовні виміри проблем політики, її вищого сенсу, підготувати політичну свідомість до можливих перетворень у суспільстві.

Для осмислення основного предметного поля політичної філософії корисно звернутися до іронічного вислову-роздуму О. П'ятигорського, в якому він дає відповідь на питання, хто ж є політичним філософом: „Політичний філософ не тільки шпигун, як про це вже говорилося. Він, як і взагалі будь-який справжній філософ, ще й диверсант, оскільки об'єктивно пізнає свій об'єкт - тобто їх, вашу, свою, нарешті, політичну рефлексію – як недійсне, містифіковане та те, що містифікується. Цим він об'єктивно підриває владу, будь-яку владу, як свою так і чужу” [4, с. 59].

Якщо призначення політичної філософії виявляти приховане,

містифіковане, то саме політична філософія може перетворитись на інструмент, який дозволить уникати соціальних катастроф і криз. Під катастрофою загалом, у найширшому розумінні цього слова, маємо на увазі перехід, стрибок з одного стану розвитку соціальної та політичної системи в іншу.

Висновок може бути таким. Українському суспільству вже зараз слід готуватися до майбутніх викликів і загроз. Без вироблення нових наукових підходів пізнання політичного залишатиметься неадекватним і невідповідним характерові й мінливості, властивим сучасній політиці. Пошук міждисциплінарних підходів і звернення до філософської методології обумовлюються складністю досліджуваних проблем і процедурою методологічного вибору. Вже нині прогностика висуває завдання, на які необхідно шукати відповіді: чи готове українське суспільство до існування в умовах жорсткого протистояння класів, якщо в умовах інформаційного суспільства зміняться ознаки приналежності до певного класу, засоби та методи політичної боротьби тощо.

Є радикальна відмінність цивілізаційних процесів, які відбуваються нині у світі, від всього того, з чим людство зустрічалося раніше. Україна не зможе уникнути впливу нових умов і факторів світового розвитку, що неминуче призведе до ускладнень функціонування механізму державного управління, стабільності політичної системи, економіки тощо.

Література:

1. **Алексеева Т. А.** Политическая философия: От концепции к теориям. - М.: МГУ, 2007. - С. 23 - 24.
2. Рабочая книга по прогнозированию / И. В. Бестужев-Лада (отв. ред.). — М.: Мысль, 1982. - 430 с.
3. **Пятигорский А.** Что такое политическая философия. М.: Европа, 2007. - С. 21.
4. Там само. С. 59.
5. **Харви Дэвид.** Краткая история неолиберализма. Актуальное прочтение / М.: Поколение, 2007. - С. 53 - 54.
6. Там само. - С. 15.